David Harvey, "Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı", Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 147-172.

Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı *

David Harvey

Mekânsal farklılaşma kuramını yeniden ve dikkatle gözden geçirmek durumundayız. Mekânsal farklılaşmayla ilgili sosyolojik açıklamalar (bkz. Timms, 1971) benzer insanların birbirlerine yakın yaşamaktan hoşlandıkları -ya da yalnızca birbirlerine yakın yaşadıkları- yönündeki indirgemeci izleğin çevresinde dönmekten öte bir gelişme gösterebilmiş değil. Sosyolojik betimlemelerin görünürdeki karmaşıklığı, "benzer" olanı tanımlamanın yanı sıra, insanların birbirlerine yakın yaşadıkları için mi benzer oldukları, yoksa benzer oldukları için mi birbirlerine yakın yaşadıklarını belirlemenin güçlüğünden kaynaklanır. Neo-klasik iktisat teorisi çerçevesinde yapılan ve yararı en çoğa çıkaran bağımsız tüketici davranışlarının mekânsal farklılaşmayı ürettiği yönündeki açıklamalar da indirgemecilikten uzak değil. Böyle bir açıklama karışıklık yaratır; çünkü yarar kavramına belirgin bir anlam yüklemek kolay değildir. Aynı zamanda, bireylerin piyasa tercihlerine etki edebilecek çok çeşitli koşulların varlığı söz konusu olabilir.

Konu üzerinde yorum yapanların birçoğu, sorunun, genelde toplumsal yapı ile özelde mekânsal farklılaşma arasındaki *zorunlu* ilişkileri açıklığa kavuşturmaktan kaynaklandığı sonucuna varmışlardır. Örneğin, Hawley ve Duncan (1957: 342), "yerleşme alanlarının neden birbirlerinden farklılaştıklarının ya da kendi içlerinde türdeş olduklarının bir açıklamasını aramanın boşuna olduğu"nu belirtirler. "Kentleşmeye koşut olarak beliren toplumsal eğilimlerle ilgili tartışma, hiçbir yerde bu sorun ile ilgili değildir." Gerçekte, toplum kuramı ile mekânsal farklılaşma kuramını bir araya getirmeye yönelik pek çok girişim, "mekânsal farklılaşmayı toplumsal gelişme ile ilişkilendiren tek bir bütünleşmiş kuram yerine, birbirinden oldukça uzak iki kuramın, aynı operasyonel yöntemleri rastlantısal olarak paylaştıkları ölçüde, kazara eklemlenmesi" sonucunu üretmiştir.

---

* David Harvey, "Class Structure and the Theory of Residential Differentiation", *The Urban Experience*, 2nd ed., Blackwell, 1992, UK.

Buradaki sorunun bir bölümü, metodoloji alanından kaynaklanır. Mekânsal farklılaşmanın toplumsal yapının bütünündeki değişmelerin nedeni olduğunu ya da tam tersini öne sürmek yüzeysel bir yaklaşım olacaktır. İşlevselci bir yaklaşım daha uygun gibi görünse de uyum ve denge kavramlarının öylesine egemenliği altındadır ki kapitalist bir toplumun evrimsel niteliği ve karmaşık dinamikleri üzerine yeterince eğilemez. Buna karşın, birçok araştırmacı, istatistiki açıklamaların ötesine geçme yürekliliğini gösterdiğinde, isabetsiz bir nedensel ya da işlevsel dil kullanma tuzağına yakalanmıştır. Bütün bu girişimler, mekânsal farklılaşma sürecinin farklı yönleriyle ilgili önemli bir veri yığını üretmişse de bu verilerin genel toplum kuramıyla nasıl bütünleştirilebileceğinin anahtarını sağlayamamıştır.

Bununla birlikte, içkin ilişkiler felsefesine dayandırılan Marksist yöntem (Ollman, 1971), parçaları bütünle ve bütünü parçalarla ilişkilendirmek için uygun bir metodoloji sağlamak üzere formüle edilmiştir. Diyalektiğin Marksist yorumunda temel anlayış, bütün ile parça arasındaki tümleşik ilişkinin varlığını sürekli olarak gözetecek biçimde, olayları ilişkisellik içinde gözlemlemektir. Marx, burjuva sosyal biliminin kategorilerini, "soyutlamaları bütünselliğe bağlayan ilişkilere" göndermede bulunmaksızın soyutlama temelinde biçimlendikleri için eleştirmiştir (Ollman, 1973: 495). Marx'ın soyutlamaları ise, toplumsal ilişkiler gibi gerçeklikler üzerine odaklandığından, daha farklı türdendir. Analize dönük amaçlar doğrultusunda, görece basit yapılar bütünden soyutlanabilir; fakat "sonucu belirleyen, bu soyutlama sürecinin bütünü anlamaya yönelik bir araç olup öngördüğü ve zorunlu kıldığı kapsama içerildiği mi yoksa soyutlanmış bir parçanın soyut bilgisinin 'özerkliğini' elde edip kendi içinde bir son durumuna mı geldiğidir." (Lukacs, 1968: 8).

Mekânsal farklılaşma kuramı, Marksist bir bakış açısından pek fazla analiz konusu yapılmamıştır. Dolayısıyla "kuram"ın, her biri kendi içinde bir son olarak tasarlanan ve nedensel, işlevsel ya da ampirik bir dille ve her birinin dayattığı sınırlılıklarla ifade edilen çalışmalar sonucunda ulaşılan tutarsız bilgiler yığınından oluştuğu öne sürülebilir. Bu bilgileri herhangi bir genel toplum kuramıyla bütünleştirme girişimlerinin çok az bir başarıyla ya da tümüyle başarısızlıkla sonuçlanacağı kestirilebilir. Bu nedenle, aşağıdaki bölümde, mekânsal farklılaşma ile toplumsal yapı arasındaki ilişkinin ana hatları çizilmeye çalışılacaktır. Böyle bir çaba, bu aşamada, başlangıç niteliğinde ve yüzeysel kalacaktır. Fakat anahtar ilişkilerin nerede bulunduğunun ve buradan hareketle mekânsal farklılaşma kuramında akla uygun bir gözden geçirmenin nerede aranması gerektiğinin gösterilebileceğimi umut ediyorum. İşe, ileri kapitalist toplumda sınıfsal yapıyı yaratan güçlerin bir çözümlemesi ile başlayacağım.

I. Sınıf ve Sınıfsal Yapı

Pek çok sınıf ve sınıfsal yapı kuramı vardır. Marx ve Weber bu kuramların temelini atmışlar; çağdaş yorumcular da bu temel üzerine değişik kavrayışlar, yaklaşımlar, yeni yorumlar ve eklenmelidir ki, yanıltıcı çerçeveler kurmuşlardır. Bu çalışmaların bir bileşimini denemek yerine, önce, doğrudan Marx'ın okunmasından, ikinci olarak, Giddens'ın (1973) ve Poulantzas'ın (1973) uyarlama metinlerinin okunmasından çıkarsanacak sınıf kuramlarını ana hatlarıyla betimlemeye çalışacağım.

Marx'ın tarihsel-maddeci yönteminin temel bir ilkesi, "sınıf" gibi bir kavrama, ancak, içinde yer aldığı tarihsel koşullarla ilişkilendirerek anlam yüklenebileceğidir. "Sınıf", üretimin feodal, kapitalist ya da sosyalist biçimlerinden hangisini ele aldığımıza göre değişen anlamlara sahiptir. Bu nedenle, sınıf kuramı, bütün zamanlar ve mekânlar için geçerli olabilecek genel

bir kategoriler dizisi tasarlamak meselesi değildir. Marks'ın benimsediği bu sınıfa ilişkisel bakış açısı, -Giddens'ın 1973'te adlandırdığı biçimiyle- "sınıf yapılanması"nın, güncel sınıf bileşimlerini biçimlendiren etmenleri üzerinde dikkatimizi yoğunlaştırır. Bununla birlikte, kapitalist üretim tarzı çerçevesinde "sınıf", kapitalist toplumun temel toplumsal ilişkileriyle bağlantılı özgün bir anlama sahiptir. Kapitalizm çerçevesinde sınıf yapılanmasının etmenleri, kapitalizmin dinamiklerince içerilen etmenlerle özdeştir. Bununla bağlantılı olarak, kapitalist toplumların evrimi ile toplumsal sınıf bileşimlerinin evrimi arasında zorunlu bir ilişki doğar.

Marks'a göre, kapitalizm içindeki temel toplumsal ilişki, sermaye ile emek arasındaki iktidar ilişkisidir. Bu iktidar ilişkisi, serbest piyasadaki iktisadi bütünleşme formu aracılığıyla kendini gösterir. Böylece, ulusal üretimden, rantı ve faizi de içerecek biçimde ücretler ve kârlar için ayrılan oran, emek (günümüzde genellikle sendikalar) ile sermaye (genellikle işverenler) temsilcileri arasındaki sınıf mücadelesinin sonucu olarak belirlenir. Marx, aynı zamanda, toplumdaki iki büyük sınıf arasındaki iktidar ilişkisinin ancak kapitalist düzenin ortaya çıkışıyla birlikte ulaşılan özgün tarihsel koşullar çerçevesinde anlaşılabileceğini öne sürer. Böylece, emek, bir meta özelliği üstlenmek durumundadır ki bu, emeğin piyasada "özgürce" alınıp satılabileceği ve emekçinin kendi emeğinin tasarrufu üzerinde yasal hakları olduğu anlamına gelir. Üretim araçları üzerindeki mülkiyet ve denetim, sermayenin emek üzerindeki iktidarını sağlar; çünkü emekçi, yaşamak için çalışmak zorundadır ve işveren çalışma imkânları üzerindeki denetimi elinde bulundurur. Sermaye ve emek arasındaki görece durağan iktidar ilişkisi, sürekliliğini sağlayabilmek için, çoğu devlet kurumları aracılığıyla sağlanan ya da yönetilen çeşitli kurumsal, yasal, zorlayıcı ve ideolojik dayanaklara gerek duyar.

Sermaye ve emek arasındaki iktidar ilişkisi, kapitalist toplumda sınıf yapılanmasının birincil etmeni olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu etmen, zorunlu olarak ikili bir sınıfsal yapı üretmez. Marx'ınFransa'in birinci cildinde sunduğu iki sınıflı model, kapitalist üretimin sömürücü niteliğini olanca çıplaklığı ile ortaya koymak için kullanılan varsayımsal bir ilişkidir; yoksa gerçek bir sınıfsal yapının tanımı olarak öngörülmemiştir (*Kapital* 1: 167-70 ve 508-10; 2: 421). Marx, aynı zamanda, sermaye ve emeğin rolleri ile bu rollerin kişiselleştirilmesi arasında ayrım yapar - kapitalist, çoğu zaman kapitalin kişiselleşmesinden başka bir şey olmasa da hala bir insandır. *Kapital*'de sözü geçen "sınıf" ve "sınıf rolü" kavramları analitik inşalardır. Yine de Marx sık sık, ikili sınıfsal yapı modelini ampirik bir içeriğe sahipmişçesine kullanmıştır ve daha pratiğe dönük yazılarında, sosyalizme, yalnızca, proleteryanın kapitalistle çatıştığı bir sınıf mücadelesi yoluyla ulaşılacağı konusunda ısrarlı olmuştur.

Bu yaklaşımın nedenini bulmak güç değildir. Marx, kapitalist toplumun sömürücü niteliğini sermaye-emek ilişkisine atfetmiş ve aynı zamanda yabancılaşmanın sayısız belirtilerinin kökenini bu temel kaynakta bulmuştur. Kapitalist toplumun bu olumsuz yönleri, Marx'ın görüşüne göre, emeğin sermaye tarafından tahakküm altına alınmasına yol açan iktidar ilişkisinin aşılması yoluyla ortadan kaldırılabilir. Bundan dolayı, Kapital'in analitik kurguları, Marks'ın pratiğe dönük yazılarında, "ilkesel" kurgular durumuna gelir. Ve gerçek sınıf mücadelesi sermaye-emek ilişkisi çevresinde biçimleniyorsa, analitik ve ilkesel kurgular, gerçek toplumsal sınıf bileşimlerinin tanımları olarak ampirik bir geçerlilik yüklenecektir.

Ne var ki fiili durumda toplumsal bileşimler oldukça farklı çizgiler doğrultusunda biçimlenebilir. Örneğin, Marx, *Louis Bonaparte'ın Onsekizinci Brumaire*'inde 1848-51'in'

Fransası'ndaki çatışmayı lümpen-proletarya, endüstriyel proletarya, küçük burjuva, sanayiciler, finansörler, toprak sahibi aristokrasi ve köylülerin sınıfsal çıkarlarına göre çözümler. Toplumsal bileşimin daha karmaşık olan böyle bir modelini kullanmakla Marx, Fransa'nın o zamanlar kapitalist olmadığını açıkça söylemiyordu. Daha çok, kapitalizmin söz konusu belirli zaman ve mekânda sınıf çıkarlarının (genellikle dar-bakışlı ve devrimci olmayan türden) sermaye ve emek arasındaki temel iktidar ilişkisinden başka güçler çevresinde biçimlenebileceği ve de biçimlendiği bir aşamaya doğru evrildiğini öne sürüyordu.

Bu güçleri "sınıfsal yapılanmanın ikincil etmenleri" olarak adlandırmak ve bunları iki gruba ayırmak uygundur. İlk grubu "kalıntı" olarak adlandıracağım; çünkü bunlar ya tarihsel olarak önceki üretim biçiminden ya da egemen ve bağımlı üretim biçimleri arasındaki coğrafi ilişkiden doğmaktadır. Kapitalizmin ilk yıllarında, feodal düzenden kalan tortular -örneğin toprak sahibi aristokrasi ve köylü sınıfı- çok önemliydi. Dahası, bu kalıntıların süreklilik taşıyabileceği, kapitalist toplumsal ilişkilerin doğuşundan sonra yüzyıllar boyunca varlığını koruyabileceği de kanıtlanmıştır. Aynı zamanda, kapitalizmin coğrafi olarak yayılıp küresel bir sistem oluşturması da kalıntılar yaratmıştır. Sömürgecilik ve yeni-sömürgecilikle birleşen egemenlik ve bağımlılık modelleri, kapitalist bir toplumdaki sınıf yapılanmasının unsurları ile bağımlı geleneksel toplumlardaki toplumsal farklılaşmanın biçimleri arasındaki kesişme alanının ürünleridir. Kalıntı ögeler zamanla ortadan kaybolabilir ya da ayırt edilemeyecek denli dönüşüme uğrayabilir; fakat aynı zamanda, varlığını sürdürme olasılığı da vardır ve dönüşüm geçiren tortular, ileri kapitalist toplumların toplumsal yapısıyla bütünleşene değin, geçiş sınıflarının varlığını açıklamamıza yardımcı olurlar. Kapitalist bir üretim biçiminde varlığını sürdüren toprak ağalığı ya da yeni-sömürgeci egemenliğe bağımlı olan ve görece sürekli bir alt-sınıfa (Örneğin, Birleşik Devletler'deki siyahiler, Porto Rikolular ve Çinliler) dönüşen gruplar, toplumsal bileşimin, sınıf yapılanmasının kalıntı ögeleri çerçevesinde açıklanması gereken yönleridir.

Sınıf yapılanmasının öteki etmenleri kapitalist toplumun dinamiklerinden türer. Bu -adlandırdığım biçimiyle- "türev ögeler", sermaye birikim süreçlerini koruma ihtiyacının teknolojik yenilik ve toplumsal örgütlenmedeki, tüketimdeki vb. değişimler aracılığıyla yol açtığı zorunluluklar nedeniyle ortaya çıkar. Bu türden beş etmen belirleyebiliriz (Giddens, 1973'ü izleyerek) ve bunları sırasıyla ayrıntılı olarak ele almamız gerekir.

Emeğin Bölünmesi ve İşlevlerde Uzmanlaşma

Üretimin artması; emek verimliliği, endüstriyel örgütlenme biçimleri, iletişim, mübadele ve dağıtımdaki gelişmelere bağlıdır. Bu gelişmeler, genellikle, emeğin giderek daha çok bölünmesi ve işlevlerde artan bir biçimde uzmanlaşma anlamına gelir. Toplumun teknik ve örgütsel temeli değiştikçe, toplumsal farklılaşma potansiyelini yaratan toplumsal ilişkilerde de buna koşut değişimler olmalıdır. Örneğin, el emeği ve kafa emeği arasındaki ayrım, toplumsal farklılaşmada kendini mavi yakalı ve beyaz yakalı çalışanlar arasındaki ayrım olarak gösterir. Aynı zamanda, iktisadi örgütlenmenin artan karmaşıklığı ekonomide uzmanlaşmış finansal ara kuruluşların (bankalar ve öteki finansal kuruluşlar) doğuşunu zorunlu kılabilir ki bu da bir bütün olarak sermaye sınıfı içinde finansörler ve sanayiciler arasındaki ayrım biçiminde yansır. Emeğin bölünmesi ve işlevlerde uzmanlaşma proletarya ile sermaye sınıfını farklı katmanlara parçalayabilir. Toplumsal çatışma katmanlar arasında

gerçekleşebilir ve böylece Marksist anlamda toplumsal farklılaşmanın temel ilkesi olan sınıf mücadelesinin yerini alabilir.

Tüketim Sınıfları ya da Dağıtımdan Kaynaklanan Tabakalaşmalar

Maddi ürünlere yeterince talep olmaması, sermaye birikiminin artışını engelleyebilir. Nüfusun büyümesi ile ihraç piyasalarının getirdiği talep artışını bir yana bırakacak olursak, talep, maddi ürünlerdeki artan miktarları emecek bir iç pazarın yaratılmasına dayanır. Marx (*Grundrisse*, 401-23), yeni tüketim biçimlerinin, yeni toplumsal istek ve ihtiyaçların yaratılmasının kapitalizmin varlığını sürdürmesi için zorunlu olduğunu öne sürmektedir - başka türlü, sermaye birikimi, aşılamayacak bir sabit talep engeliyle yüz yüze kalır ki bu da aşırı üretim ve kriz anlamına gelir. Kapitalist krizin altında yatan temel neden olmamakla birlikte eksik tüketim (bkz. Harvey, 1982), genellikle, krizin çok rastlanılan bir belirtisidir ve bu nedenle doğrudan temel bir politik ve ekonomik sorun olarak ele alınmalıdır. Malthus (1951, 398-413), taleple ilgili Keynesci kuramın bir yorumunu ilk kez ortaya koyarken, bir "seçkin tüketiciler" sınıfının (kendi zamanında özellikle toprak sahibi aristokrasi) varlığının, eğer sermaye birikimine olanak sağlayacak yeterli talep sürdürülecekse, bir zorunluluk olduğunu öne sürmüştür. Malthus'un bakış açısı ilginçtir. Yalnızca tüketimi canlandıracak özel mekanizmaların devreye sokulmasını önermekle kalmamakta; fakat aynı zamanda, sürekli tüketimi sağlamak üzere belli tüketim sınıflarının varlığını zorunlu görmektedir. Eğer durum buysa, toplumsal farklılaşma tüketim alanında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, kendine özgü tüketim sınıfları ya da dağıtımdan kaynaklanan tabakalaşmalar, kapitalist tarihin akışında kesinlikle ortaya çıkar (Giddens, 1973: 108-10). Yaşam biçimi ve tüketim alışkanlıklarının nüfusun farklı katmanları arasında farklılaştığı ampirik olarak ortaya konabildiğine ve bu, modern toplumlarda önemli bir ayırt edici özellik olduğuna göre, özel tüketim sınıflarının ortaya çıkışının kapitalist toplumun dinamiklerinin doğasında olduğu sonucuna varabiliriz. Dolayısıyla, toplumsal farklılaşma, dağıtım ve tüketim ölçütlerine göre yapılandırılabilir (*Grundrisse*, 402).

Otorite İlişkileri

Toplumdaki serbest piyasa dışında kalan yapılar öylesine düzenlenmelidir ki sermaye ve emek arasındaki iktidar ilişkisini sürdürsünler ve üretimin, döngünün ve dağıtımın örgütlenmesine hizmet etsinler. Örneğin Marx (*Kapital* 1: 330-33), üretimdeki ortaklaşa faaliyetin bir "yönlendirici otorite"ye gerek gösterdiğini ve kapitalist üretim daha karmaşık hale geldikçe, bir grup uzmanlaşmış çalışanın -yöneticiler, ustabaşılar vb.- üretimin yönlendirilmesinde otorite rolü üstlenmek zorunda olduğunu belirtmektedir. Bir bütün olarak ekonomi için bu yönetsel işlevler büyük ölçüde devlet etkinliği alanında yer alır -ki bunlar yasal, yönetsel, bürokratik, askeri ve politik işlevlerin kolektif alaşımı olarak bilinir (Miliband, 1969). Bu alan içinde ve özel teşebbüs içinde, otorite ilişkileri toplumsal ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Otorite ilişkilerinin yapısı, kapitalist çizgiler doğrultusunda örgütlenen bir toplumsal sistem içindeki birikim dinamiklerinin getirdiği zorunluluklarla genelde uyumludur; fakat otorite ilişkileri sermaye ile emek arasındaki ilişkiden bağımsız görünür ve gerçekten de belli bir dereceye kadar işleyişinde özerktir (Poulantzas, 1973). Bu nedenle, otorite ilişkilerinin yapısı nüfus içindeki toplumsal farklılaşma için bir temel sağlar. Marx (*Artık-Değer Kuramları*, 2: 573), bununla ilgili olarak, "işçi sınıfı ile sermaye sınıfı ve

toprak sahibi sınıf arasında yer alan ve sürekli büyüyen orta sınıflar"ın öneminden söz etmektedir.

Sınıf Bilinci ve İdeoloji

Marx, bir kitlenin, ancak içinde bütün farklılıkları taşıdığı ve sermaye ile emek arasındaki mücadelede kendi sınıf kimliğinin bilincine vardığında, bireylerin gözlemlenebilir bir yekûnu haline geleceğini belirtir. Kapitalizm evrildiğine ve ayakta kalmayı sürdürdüğüne göre, bunu, büyük bir olasılıkla -ve kısmen- Marksist anlamda sınıf bilincinin yaratıldığı süreçlere etkin müdahale yoluyla başarmıştır. İşçinin zihni üzerinde, bir yanda sermaye-emek ilişkisinin kusursuzluğu doğrultusunda yönlendirilen bir politik sınıf bilinci ile öte yanda sermaye birikimi ve sermaye-emek ilişkisinin sürmesi ile uyumlu toplumsal farklılaşmalara olanak sağlayan toplumsal farkındalık durumları arasında, geçmişte olduğu gibi bugün de bir mücadele vardır. İşçinin zihni üzerindeki mücadele, politik ve ideolojik bir mücadeledir. Marx, toplumdaki egemen fikirlerin, genellikle, egemen sınıfın fikirleri olduğunu belirtmiştir. Kitlesel okur-yazarlık ve kitle eğitimi, kitleleri egemen bir burjuva ideolojisine maruz bırakma etkisine sahiptir ki bu da kapitalist düzenin sürekliliği ile uyumlu bilinç halleri üretmeye yöneliktir. Kitle kültürü ya da Marcuse'un (1968) adlandırdığı gibi "olumlayıcı kültür", kitleleri, toplumdaki yabancılaşmanın asıl kaynağına ilişkin olarak aydınlatmaktan çok depolitize etme işlevine sahiptir.

Politik alanda da buna koşut süreçler gözlemlenebilir. Kapitalizmin varlığını sürdürmesi için giderek artan, yansız olmaktan uzak, sermayenin emeğe üstünlüğünü içeren iktidar ilişkisini etkin olarak sürdüren bir kamu müdahaleciliği zorunludur. Veri bir anda devlet, kârlar ile ücretler arasında bir tür denge oluşturmak üzere, ağırlığını emekten yana koyabilir; fakat kamu müdahaleciliği hiçbir zaman sermaye-emek ilişkisinin kusursuzluğu fikrine göre ayarlanmaz. Devlet, yansız gibi *görünür.* Bu görünüm kısmen gerçektir; çünkü devlet kuruluşları sık sık egemen sınıfın bileşenleri (örneğin finansörlerle sanayiciler) ve çalışan nüfusun katmanları arasında arabuluculuk yapar. Ekonomik ve politik-yönetsel alanlar arasındaki -tipik olarak kapitalizm çerçevesinde ortaya çıkan- ayrım, aynı zamanda, devletin iktisadi çatışmada nötr taraf olarak görünmesine olanak sağlar. Aynı zamanda, yasal ve politik eşitlik için politik alanda vaat edilen gelecek, piyasada emeğin sermayeye kaçınılmaz bağımlılığından dikkatleri uzaklaştırma eğilimindedir. Ekonomi ile politika arasındaki bu bölünme, Giddens'ın (1973, 202-7) işaret ettiği gibi, kapitalist toplumda sınıf bilincinin ve toplumsal farkındalığın üretimi üzerinde temel bir arabulucu etkiye sahiptir. Bu, genellikle, emeğin tarafında sendikaları, otorite yapısındaki ara gruplar tarafında da ekonomik denetime ilişkin sorunlardan çok sivil ve politik özgürlükler üzerinde odaklanan orta sınıf farkındalığını besler.

Politik ve ideolojik mücadeleler ve her ikisinin yönlendirilmesi, nüfusun içindeki çeşitli katmanların bilinç durumlarını anlayabilmek için büyük öneme sahiptir. Yalnızca bilinç durumlarına göre belli bir sorunun (sözgelimi işsizliğin) neden ve nasıl emek içindeki çatışmadan çok sermaye ile emek arasındaki çatışma biçiminde ortaya çıktığını açıklayabiliriz. Emek içindeki çatışma, sözgelimi, düzenli bir işe sahip olanlar ile büyük ölçüde işsiz durumdaki, aynı zamanda etnik ya da ırksal bir azınlık da olabilen altsınıf arasında ortaya çıkabilir. Bu tür bir çatışma, kapitalist düzen için bir tehdit oluşturmazken, sermaye-emek çatışması tehdit içerir. Kapitalizm, açıkça, ikinci türden çatışmayı birinci türden çatışmaya dönüştürme çabasında olacaktır. Sonuç olarak, burjuva ideolojisi ve politikaları, belirgin

biçimde, kapitalist düzenin sürmesinin yararına olacak bilinç halleri yaratma ve sermaye ile emek arasındaki ayrımdan çok, başka toplumsal farklılıkların altını çizme çabasındadır. Bu sorunları ayrıntılı olarak *Bilinç ve Kentsel Deneyim*'de ele alıyorum.

Mobilite İmkânları

Üretimin, değiş-tokuşun, iletişimin ve tüketimin örgütlenmesindeki giderek artan değişim hızı, toplumda hatırı sayılır bir uyum yeteneğini gerektirir. Bireylerin donanımlarını, coğrafi yerleşimlerini, tüketim alışkanlıklarını vb. değiştirmeye hazırlıklı olmaları gerekir. Bu da, toplumsal mobilite imkânlarının sürekli mevcudiyetini zorunlu kılar. Mobilitenin gerektirdiği kadar açıklığa sahip bir toplum kaçınılmaz olarak dikkate değer bir değişkenlik yaratır. Toplumsal değişim ihtiyacını doğasında taşıyan topluma belli bir istikrar kazandırabilmek üzere, mobilite imkânlarını düzenlemek için birtakım sistematik yollar bulunmalıdır. Bu, mobilite imkânlarının belli biçimlerde yapılandırılmasını gerektirir.

Kapitalist toplumda mobilite öyle örgütlenir ki hareketliliklerin büyük bir bölümü emeğin bölünüşü içindeki bir tabaka ile öteki (örneğin, kol gücüyle çalışanlar ile beyaz yakalılar) arasında gerçekleşir. Bu tür bir denetimli mobiliteyi sağlayabilmek için gerekli mekanizmalar, kısmen, Giddens'ın (1973, 103) sözünü ettiği "piyasa donanımı"nı -bireylerin emek güçlerini belli iş tabakaları içinde pazarlamalarına ya da belli işlevsel rolleri üstlenmelerine olanak sağlayan yetenek ve özelliklerin bir paketi- elde etme olanaklarının farklılaşan dağılımından (hem toplumsal hem de coğrafi olarak) kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Mobilite imkânlarına getirilen kısıtlama ve engeller, toplumsal farklılaşmalara yol açar. Meslek grupları, örneğin, çocukları için piyasa donanımına daha çok ulaşma olanağına sahip olduğu ölçüde, bir profesyonel "sınıfı" kendi sürekliliğini sağlayan bir hale gelecektir. Bir kez kuşaklar arası mobilite sınırlandırıldığında, toplumsal ayrımlar toplumsal coğrafyanın görece durağan özelliği haline gelir ve bir bütün olarak nüfusun içindeki toplumsal farklılaşmanın belli bir kesinlik kazanması olasılığını getirir.

Buraya kadar, toplumsal farklılaşmaya etki eden üç tür etmen ortaya koyduk:

1) Sermaye ile emek arasındaki iktidar ilişkisine dayanan temel etmen.

2) Kapitalizmin çelişkili ve evrimsel niteliğinin yarattığı ve (a) emeğin bölünmesi ve işlevlerde uzmanlaşma, (b) tüketim kalıpları ve yaşam tarzı, (c) otorite ilişkileri, (d) ideolojik ve politik bilincin yönlendirilmiş izdüşümleri ve (e) mobilite imkânlarına getirilen engeller ile tanımlanan sınırlar doğrultusunda toplumsal farklılaşmayı güçlendiren bir dizi ikincil etmen.

3) Daha önceki ya da coğrafi olarak ayrı fakat bağımlı bir üretim biçimi içinde kurulmuş toplumsal ilişkileri yansıtan kalıntı etmenler.

Genellikle, bu unsurlardan, kapitalist düzenin sürekliliğinin sağlanmasıyla zıtlık oluşturan sınıf bileşimlerini yaratan etmenler ile kapitalist toplumun sürekliliğine yarayan toplumsal farklılaşmalar yaratan etmenler arasında sürekli bir çatışma gözlemleyebiliriz.

II. Mekânsal Farklılaşma ve Toplumsal Düzen

Sermayenin sürekli olarak büyüyen bir ölçekte birikimi, hızla ivme kazanan bir kentleşme süreci içinde gerçekleşmiştir. Bu sürecin ayırt edici özelliklerini burada ayrıntılı olarak ele almamıza gerek yoktur (bkz. Harvey, 1973; Castells, 1972; Lefebvre, 1970 &

1972). Buradaki sorunumuz doğrultusunda, nüfusun büyük kentsel merkezlerde giderek artan yoğunlaşmasını kaydetmek yeterlidir. Buna koşut olarak toplumsal yapı; toplumsal farklılaşmanın birincil, kalıntı ve türev ögeleri biçiminde bölünmeye uğramış ve bunlar bir yüzyıl ya da daha uzun bir süre boyunca birbirini etkilemiştir. Şimdi, giderek artan bu yoğunlaşma ve toplumsal bölünme süreçlerini, kent olarak adlandırdığımız yapay çevre içine yerleştirelim ve mekânsal farklılaşma ile toplumsal yapıyı ilişkilendirmek için kimi temel varsayımları ortaya koyalım. Dört tane varsayım belirtilebilir:

1. Mekânsal farklılaşma, kapitalist toplumdaki toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi çerçevesinde açıklanmalıdır;

2. Mekânsal birimler (komşuluk birimleri, yerel topluluklar), bireylerin değerlerini, beklentilerini, tüketim alışkanlıklarını, piyasa donanımlarını ve bilinç hallerini önemli ölçüde etkileyecek özel toplumsal etkileşim ortamlarıdır;

3. Büyük nüfus yoğunluklarının farklı topluluklara ayrılması, Marksist anlamda sınıf bilincinin bölünmesine hizmet eder ve bu nedenle sınıf mücadelesi yoluyla kapitalizmden sosyalizme dönüşümü güçleştirir; fakat:

4. Mekânsal farklılaşma modelleri kapitalist toplumdaki çelişkilerin birçoğunu yansıtır ve somutlaştırır. Bunları yaratan ve sürdüren süreçler, sonuç olarak, istikrarsızlık ve çatışma mekânlarıdır.

Bu varsayımlar, açımlanması ve kanıtlanması durumunda, mekânsal farklılaşma ile toplumsal düzen arasında zorunlu bir bağlantıyı ortaya koyacaktır. Bu varsayımları doğrulamak için, bu makalenin kapsamının elverdiği ölçüde, ancak çok genel bir tartışma açabilirim.

Kapitalist kentteki mekânsal farklılaşma, piyasa donanımına ulaşabilmek için gerekli kıt kaynaklara erişim olanaklarında farklılaşma anlamına gelir (Giddens, 1973; Harvey, 1973, böl.2). Örneğin, eğitim fırsatlarına erişim olanaklarındaki farklılıklar -daha açık bir anlatımla, aileden, coğrafi komşuluk biriminden ve yerel topluluktan, sınıftan ve kitle iletişiminden kaynaklanan deneyimler- piyasa donanımının bir kuşaktan ötekine taşınmasını kolaylaştırır ve mobilite imkânlarının belirgin biçimde kısıtlanmasına yol açar. Fırsatlar öyle yapılanmış olabilir ki beyaz yakalı işgücü beyaz yakalı bir komşuluk biriminde; mavi yakalı işgücü mavi yakalı komşuluk biriminde vb. yeniden üretilir. Topluluğun yaşadığı mekân, üretim yeri için uygun işgücünün yeniden üretildiği mekândır. Kuşkusuz, bu yalnızca bir eğilimdir ve bu eğilimi değiştirebilecek, dahası ortadan kaldırılabilecek birçok etmen vardır. İlişkiler, her bakımdan karmaşıktır. Emeğin bölünmüşlüğü içinde belli türden işlevleri üstlenme yeteneği bağlamında tanımlanan piyasa donanımı, özel donanımlar kadar tutumlar, değerler ve beklentileri de içerir. İşlev ile piyasa donanımının elde edilmesi arasındaki ilişki, kimi zaman oldukça güçlü olabilir; bu nedenle, madenciler çoğunlukla, madenci topluluklarında yeniden üretilirler. Fakat başka kimi durumlarda, ilişki daha gevşek olabilir -örneğin, beyaz yakalı bir topluluk çeşitli meslek tabakalarını içerir; fakat öteki topluluklardan hem toplumsal hem de mekânsal olarak, hala ayırt edilebilir durumdadır.

Emeğin mevcut bölünüşünün gereklerini karşılayacak iş gücünü yeniden üreten mekânsal gruplaşmalar, aynı zamanda, tüketim açısından da farklı gruplaşmalar oluşturuyor olabilir. Bu tür bir biraradalık mekânsal farklılaşmaya daha homojen bir nitelik kazandırır. Bu

ilişkideki olumsallığın karşıtı olarak belirlenimciliğin görünümlerinden biri, emeğin bölünüşü üzerine bina olan bir gruplaşmayla tüketim eksenli sınıfı birleştiren 'eğitimin tüketimi'nde bulunur. Ne var ki bu veçhe de, herhangi bir kanıt oluşturamayacak denli zayıftır (bununla birlikte, Birleşik Devletler'de, mekânsal farklılaşma ile eğitimin kalitesi arasındaki bağlantılar çok güçlüdür ve aynı zamanda, sürekli bir çatışma ve toplumsal gerginlik kaynağıdır). Bütün hikâye, çalışma deneyiminden kaynaklanan tutumların tüketim alanındaki koşut tutumlara işaret ettiğini göstermek üzerine kuruludur. Bu bağlantıyı çok açık olarak görmek güçtü; fakat çalışma deneyiminin niteliği ile özgün toplumsal koşullar altında bu işi yapmak için gerekli tutumların bir biçimde yerleşim yerindeki tutum ve davranışlarla yansıtılacağını varsaymak akla uygun görünmektedir.

Değerler, bilinç, ideoloji ve yaşam deneyimi arasındaki ilişkiler çok önemlidir ve bunların açıklığa kavuşturulması da son derece güçtür. Mekânsal farklılaşmanın yaratılması açısından bakıldığında, bireylerin seçimlerde bulunduğu ve tercihlerini ifade ettikleri açıktır. Bu nedenle, tartışmayı sürdürmek için, tercihlerin, değer sistemlerinin ve dahası belki seçimlerin kendisinin, bireyin iradesi dışında kalan güçlerce üretildiğini ortaya koymak durumundayım. Mekânsal farklılaşmanın açıklaması olarak, özerk ve kendiliğinden beliren bir tüketici bağımsızlığı fikri (mekânsal farklılaşmaya ilişkin uzlaşmacı kuramların temelinde yatan yaygın mit bu olsa da) kolayca ortadan kaldırılabilir. Fakat bunun yerine tam olarak neyi koyacağımızı bilmek çok daha güçtür. Ve ne denli önemli olursa olsun, her şeyi "reklamcıların" tatlı sözleriyle açıklamak, aşırı kolaya kaçmaktır.

Yine de, insanların değerlerinin nereden geldiğini ve bunları yaratanın ne olduğunu soracak olursak, yerel topluluğun; farklı değer sistemlerinin, özlemlerin ve beklentilerin içinden çıkacağı bir toplumsal ortam sağladığı açıktır. Komşuluk birimi, önceden de olduğu gibi, toplumsallaşma deneyimlerinin başlıca kaynağıdır (Newson ve Newson, 1970). Mekânsal farklılaşma farklı yerel topluluklar ürettiği ölçüde, bu süreçteki bütünleşememe durumunu bekleyebiliriz. Örneğin, işçi sınıfının komşuluk birimleri, genellikle, işçi sınıfı içinde yer almayı doğrulayan değerlerle donanmış bireyler üretir ve topluluğun bilişsel, dilsel ve etik kodlarına olduğu gibi yerleşen bu değerler, bireylerin dünyayla ilişkilerinde kullandıkları kavramsal araçların bir parçası durumuna gelir. İçinde yaşayan insanların ayırt edici özelliklerini biçimlendiren bu tür komşuluk birimlerinin ve değer sistemlerinin durağanlığı, birçok kapitalist kentteki değişimin dinamikleri açısından dikkate değerdir. Bu tür değer sistemlerinin yeniden üretimi, emeğin bölünüşüne göre oluşan gruplaşmalar kadar tüketim sınıflarının da yeniden üretimini kolaylaştırır; aynı zamanda da mobilite imkânlarını kısıtlayıcı işlev görür. Örneğin, eğitime karşı değer ve tutumlar çok çeşitlidir ve eğitimin -ki, mobilite imkânını elde etmenin başlıca araçlarından biridir- tüketimini etkiler (Robson, 1969). Bu kısıtlamanın sonucu olarak yaşam deneyimlerinin homojenleştirilmesi, görece sürekli bir mekânsal farklılaşma yapısı içinde görece sürekli toplumsal gruplaşmaların doğması eğilimini güçlendirir. Bu, komşuluk birimini ya da topluluğu odağına alan bir toplumsal farkındalık biçiminde dile getirildiğinde ve bu tür bir toplumsal farkındalık politik eylemin temeli haline geldiğinde, artık eylemin sıçrama tahtası ve toplumsal çatışma alanı olarak, topluluk bilinci Marksist anlamda sınıf bilincinin yerini alır.

Bu tür gruplaşmalar bir kez oluştuğunda, nasıl devam ettiklerini anlamak görece daha kolaydır. Fakat aynı zamanda bu gruplaşmaların tarihini de anlamak durumundayız; çünkü çağdaş toplumsal farklılaşmalara, daha önceki toplumsal sınıf bileşimlerinin başarılı

dönüşümleri ve parçalanmaları sonucunda ulaşılmıştır. İşçi sınıfının komşuluk birimlerinde sergilenen karşılıklılık, büyük ölçüde, eski bir ekonomik bütünleşme biçiminin kapitalizm altında dönüşümü karşısında geliştirilen savunmacı bir aygıttır (Harvey, 1973: böl.6). Birleşik Devletler'de, emeğin kapitalist bölünüşünün evrimi içinde belli dönemlerde gerçekleşen göç dalgaları, kimi komşuluk birimlerine olduğu kadar belli meslek tabakalarına da güçlü bir etnik renk kazandırmıştır ve bu renk günümüze değin varlığını korumuştur. Köleliğin dönüşümünü izleyen zamanda da siyahilerin baskı altında tutulmaya devam edilmesi ve Porto Rikolular ile Çinlilerin daha modern yeni-sömürgeci egemenlik formlarıyla yüz yüze kalmaları, Amerikan kentinin merkezinde bir Üçüncü Dünya kolonisi olarak gettoyu üretmiştir ve Amerikan toplumunda altsınıfların, ırkçılık üzerinde temellenen bir yeni-sömürgeci baskı biçimi ile belirlendiği büyük ölçüde doğrudur (Blaut, 1974). Toplumsal ve mekânsal farklılaşmanın tarihsel kökenleri önemlidir; faka, yeni bir toplumsal bileşim içinde yeni toplumsal gruplaşmaları üreten toplumsal dönüşüm süreçleri de bunun kadar önemlidir.

Örneğin, okumuş ve kafa gücü açısından nitelikli, McPherson'ın (1962) yerinde bir yaklaşımla "sahiplenici bireycilik" olarak adlandırdığı egemen burjuva ideolojisine sahip, ayırt edici kimi tüketim biçimlerine bağlanmış, sivil ve politik özgürlükleri odağına alan bir politik görüşle aşılanmış ve ekonomik ilerlemenin salt bir bireysel yetenek, kendini adama ve kişisel yükselme hırsı sorunu olduğu anlayışıyla donanmış (eğer yeterince çok çalışırsa, herkes başarılı bir doktor, avukat, yönetici vb. olabilirmişçesine) farklı bir orta sınıfın ortaya çıkışını dikkate alın. Aşağı yukarı son yüzyıl boyunca bu tür bir orta sınıfın ortaya çıkışı, piyasa donanımını elde etmek için özel olanaklara sahip farklı orta sınıf komşuluk birimlerinin oluşumuyla kentin dokusuna işlenmiştir. Daha yakın zamanlarda, varlıklı işçiler ve beyaz yakalı çalışanlar orta sınıf yaşam biçimini örnek almaya yönlendirilmişlerdir. Amerikan kentinde bu süreç, özellikle 1930'lardan bu yana, güçlü bir banliyöleşme süreci ile birleşmiştir. Bu tür toplumsal gruplaşmaların ortaya çıkışının mekânsal farklılaşma süreci ile ilişkilenme biçimini nasıl açıklayabiliriz?

Bu sorunun yanıtı, bir yanıyla, bireysel ve hatta belli toplumsal grupların ortak iradesine karşı dışsal güçlerin örgütlenmesiyle üretilen mekânsal farklılaşma süreçlerinin anlaşılmasına bağlıdır. Bu süreçlerin geçmişi, görece çok eskilere uzanmaktadır ve modern anlamda mekânsal farklılaşmanın hem Birleşik Devletler'in hem İngiltere'nin birçok büyük kentinde 1850'de tümüyle ortaya çıkmış bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, süreçlerin kimi temel özellikleri değişmemiştir; çünkü yapılı çevrenin ve komşuluk birimlerinin gerçekte nasıl üretildiğini açıklayabilmek için, hâlâ, finans ve kamu kuruluşlarınca arka çıkılan spekülatif işletmeciler, spekülatif toprak sahipleri ve gayrimenkul komisyoncularının etkinliklerini de hesaba katmak durumunda kalıyoruz. Amerikan kenti için bu sürecin tam bir açıklamasını başka çalışmalarımda yapmaya çalıştım; dolayısıyla burada yalnızca bir özetini sunacağım.

Finans ve kamu kuruluşları, büyük ölçüde kapitalist düzen ile uyumlu otorite ilişkileri tarafından hiyerarşik olarak düzenlenmiştir. "Ulusal ihtiyaçların" (kapitalist toplumun yeniden üretimi ve sermaye birikimi bağlamındaki anlamıyla) yerel etkinlikler ve kararlar ile koordinasyonunu sağlama işlevini görürler; böylece, konut piyasasındaki davranışların mikro ve makro yönleri birbiriyle uyumlu hale gelir. Bu kuruluşlar, kentleşme sürecinin dinamiğini (genellikle birikim ve ekonomik kriz yönetimi doğrultusunda) düzenlerler ve aynı zamanda, etkilerini öyle kullanırlar ki, mekânsal farklılaşmanın ana hatlarını oluşturan belli örüntüler

üretilir. Büyük ölçüde ipotek piyasası aracılığıyla farklı alt konut piyasalarının oluşumu, kuruluşların kentleşme sürecini yönlendirebilmesine olanak sağlayan etkinliğini güçlendirir. Fakat aynı zamanda, bireylerin seçimlerde bulunma yetisini de sınırlar. Dahası, bireylerin potansiyel olarak seçimde bulunabilecekleri fakat üretimi etkileyemeyecekleri bir yapı yaratır.

Mekânsal farklılaşma, büyük ölçüde zaten üretilmiş durumda ise, bireyler tercihlerini buna uydurmak durumundadırlar. Piyasa mekanizması, seçim yelpazesini daraltır (En yoksulların hiçbir seçim olanağı yoktur; çünkü daha varlıklı gruplar seçimde bulunduktan sonra geriye kalanla yetinmek durumundadırlar). Varlıklı grupların tercihlerinin biçimlenişi, ortaya daha ciddi bir sorun çıkarır. Reklamcılık önemli bir rol oynar; statü ve saygınlık nedenleri de benzer ölçüde önemlidir. Beyaz yakalı bir çalışanın, kent merkezindeki kötüleşen koşullar nedeniyle, çalışmalarımda "dışa doğru patlama" olarak adlandırdığım bir süreç (Harvey, 1973: böl.5) tarafından banliyöleşmeye zorlandığını düşünelim; bu durumdaki tercih, gerçekte hiçbir biçimde seçim olmayan bir "seçim"in, yüzeysel olarak *post-hoc* rasyonalleştirilmesi olacaktır. Böyle bir grup içindeki tatminsizlik kolayca yüzeye çıkabilir. Örneğin, olası benzin sıkıntısı dolayısıyla öfkelenen ve kent merkezindeki yaşamın rahatlığını anımsayan bir banliyö sakini, "Hepimiz inşaatçılar, işletmeciler ve plancılar tarafından zorla benimsetilen yaşam biçiminin kalıbına dökülmek durumunda kaldık. Aileme iki otomobil sağlamaktan başka bir şansım yok; biri işe gitmek, ötekisi evin işlerini görmek için!" diye serzenişte bulunacaktır (Baltimore Sun, 11 Şubat, 1974). Yerleşim kararı bir kez verildiğinde -ki bu karar gerçek bir seçimin sonucu olmayabilir- banliyö yaşamına bağlı tüketim değerleri, tercihe açık değildir.

Gerçekte, banliyöleşmenin kapitalist üretim biçiminin bir ürünü olduğuna ilişkin güçlü bir iddia öne sürülebilir. Birincisi, banliyöleşme, aktif olarak üretilmektedir; çünkü ürünlere talebin sürmesini sağlar ve dolayısıyla sermaye birikimini kolaylaştırır. İkincisi, kapitalist toplumda emeğin değişen bölünüşü, büyük ölçüde eğitimleri ve çalışma koşulları dolayısıyla rekabetçi ve sahiplenmeci bireycilik ideolojisiyle aşılanmış farklı bir beyaz yakalı çalışanlar grubu yaratmıştır ve bu grubun üyeleri, genellikle "banliyö tipi" diye adlandırdığımız bir tüketim biçiminin üretimi için özellikle uygun görünmektedirler. 1930'lardan bu yana Birleşik Devletler'in bütün ileri kapitalist uluslar içinde en istikrarlı ekonomik büyüme (sermaye birikimi) oranını, beyaz yakalı kesimde en çok genişlemeyi ve en hızlı banliyöleşme oranını deneyimlediğini belirtmek aldatıcıdır. Bu görüngüler birbirleriyle ilişkisiz değildir.

Bu durumda, banliyö yaşamının tercih edilişini, sahiplenmeci bireycilikten doğan, reklamcılarca beslenen ve kapitalist birikim mantığıyla zorlanan, yaratılmış bir mit olarak ifade edebiliriz. Fakat benzeri bütün mitler gibi, bir kez kurulduğunda, bu mit de içinden güçlü çelişkilerin doğabileceği belli bir özerklik üstlenir. Kapitalist birikimden kaynaklanan içsel sorunlara ekonomik ve toplumsal bir yanıt olarak kurulmuş Amerikan banliyösü, günümüzde, toplumsal ve ekonomik değişimi kuşatan bir engel oluşturmaktadır. Banliyölerin politik gücü; yaşam biçimini, ayrıcalıkları savunmak ve istenmeyen büyümeyi dışlamak için, muhafazakâr yönde kullanılmaktadır. Bu süreçte, kapitalist üretim sisteminin coğrafyasında derin bir irrasyonalite ortaya çıkar (Örneğin, oturma ve çalışma alanları mekânsal olarak birbirinden ayrılır). Daha fazla büyümenin engellenmesi, başka bir sorun yaratır; "büyüme karşıtı" hareket hız kazanırsa, talebin ve sermaye birikiminin nasıl sürdürüleceği sorunu ortaya çıkar. Kapitalist düzeni sürdürmek için yaratılan bir görüngü, uzun erimde düzenin içsel gerilimlerini şiddetlendirme yönünde etki edebilir.

Bu sonuç, büyük olasılıkla, toplumsal ve mekânsal farklılaşmanın bütün yönlerine genellenebilir. Kapitalist düzen içinde yeniden üretilen toplumsal farklılaşmalar, kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini kolaylaştıracak biçimde yapılanmıştır. Sonuç olarak, kapitalist kentte topluluk bilinci, Marksist anlamda sınıf bilincine baskındır. Kentsel alanlardaki geniş nüfus yoğunlaşmaları içinde sınıf bilincinin doğması tehlikesi, mekânsal farklılaşmadan bu biçimde yararlanarak, sınıf bilincinin parçalanması yoluyla önlenmiştir. Fakat topluluk bilinci, bütün sınırlılıkları ile bir kez oluştuğunda, derin bir yerleşiklik kazanır ve bunu, ulusal yarara (sermaye birikimi açısından anlaşılan biçimiyle) uygun bir sınıf bileşimi içine yerleştirmek, en az kapitalist düzenin sürekliliğine karşıt bir sınıf bilincine dönüştürmek kadar güç bir durum alır. Bu nedenle, kendi dinamiğini sürdürebilmek için kapitalizm, başlangıçta kendini koruma stratejisinin bir parçası olarak yaratmış olduğu şeyi parçalamaya ve yok etmeye zorlanır. Topluluklar spekülatif etkinliklerle parçalanmalı, büyüme gerçekleşmeli ve bütün komşuluk birimleri sermaye birikiminin ihtiyaçlarını karşılamak üzere dönüştürülmelidir. Bu noktada, tarihimizin bu aşamasındaki kentleşme içinde toplumsal dönüşümün hem çelişkilerinin hem de potansiyellerinin yatmakta olduğu ortaya çıkar.

Mekânsal farklılaşma, en azından kaba hatlarıyla kapitalist üretim sürecinden doğan güçlerce üretilir; insanların özerk ve kendiliğinden tercihlerinin ürünü olarak yorumlanmamalıdır. Yine de insanlar işyerinde, toplulukta ve evdeki gündelik yaşam deneyimleri içinde sürekli olarak kendilerini ifade etme ve potansiyellerini gerçekleştirme arayışı içindedirler. Kentsel yapı içindeki mikro-çeşitlemelerin çoğu her zaman var olan bu itici güçleri doğrulamaktadır. Fakat bireyin, kapitalist üretim sürecinin devingenlik kazandırdığı güçler (topluluk içinde bu; spekülatörler, işletmeciler, finansal kuruluşlar, idare vb. ile temsil edilen çıkar grupları anlamına gelmektedir) karşısında varoluşun toplumsal koşullarının denetimini yitirdiği bir eylem ölçeği vardır. Söz konusu kuruluşların çatısı altında toplanan ve hiç de yumuşak başlı görünmeyen güçler karşısında, denetimin kolektif politik mekanizmaları içinde bile bireylerin, kendi umarsızlıklarının ayırdına vardığı sınır budur. Bu sınırı geçtiğimizde, bireylerin kendi bireyliklerini ifade edebildikleri ve birbirleriyle insani anlamda ilişki kurdukları bir durumdan, bireylerin uyum sağlamaktan başka seçeneğe sahip olmadıkları ve insanlar arası toplumsal ilişkilerin şeyler arası piyasa ilişkileriyle yer değiştirdiği bir duruma geçmiş oluruz.

Bu son ölçekteki mekânsal farklılaşma, kapitalist toplumun yabancılaştırıcı toplumsal ilişkilerinin sürmesi ve yeniden üretilmesinde yaşamsal bir rol üstlenir. Kendi sürekliliğini sağlamak üzere strateji arayışlarının oluşturduğu süreçte kapitalist birikimin güçleri, değer sistemleri, tüketim alışkanlıkları, farkındalık ve politik bilinç durumları ve dahası, zaman içinde kapitalist düzenin yaygınlaşmasını dizginleyen bütün yapılı çevreyi yaratır. Kapitalist toplumun devrimci niteliği, kendini korumak üzere yaratmış olduğu engelleri sürekli olarak yıkar. Kentsel çevrelerin ve mekânsal farklılaşmaların sürekli olarak yeniden biçimlenmesi, hiç bitmeyen bu sürecin kanıtıdır. Bu nedenle, mekânsal farklılaşmayı, toplumsal ilişkiler temelinde oluşan bir tercihler sisteminin edilgen ürünü olarak görmek yerine, sınıfsal ilişkilerin ve toplumsal farklılaşmaların üretildiği ve sürdürüldüğü süreçler içinde tamamlayıcı bir aracı etki olarak algılamamız gerekir. Çözümlemenin bu başlangıç aşamasında bile mekânsal farklılaşma kuramının genel toplum kuramından alacağı çok şey olduğu gibi buna kazandıracakları da olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

David Harvey, “Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı”, Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 147-172.

Kaynakça

Blaut, J. 1974. The Ghetto as an Internal Neo-Colony. *Antipode* 6, no.1: 37-41.
Castells., M. 1972. *La Question Urbaine*. Paris.
Giddens, A. 1973. *The Class Structure of the Advanced Societies*. London.
Giglioli, P. Ed. 1972. *Language and Social Context*. Harmondsworth, Middlesex.
Harvey, D. 1973. *Social Justice and the City*. London.
Harvey, D. 1982. *The Limits to Capital*. Oxford.
Harvey, D. 1985. *Consciousness and the Urban Experience*. Oxford.
Hawley, A. & O. Duncan. 1957. Social Area Analysis. *Land Economics* 33: 340-51.
Lefebvre, H. 1970. *La Révolution Urbaine*. Paris.
Lefebvre, H. 1972. *Le Droit à la Ville*. Paris.
Lukács, G. 1968. [1923] 1968. *History and Class Consciousness*. Trans. R. Livingstone. London.
Malthus, T. [1836] 1951. *The Principals of Political Economy*. Reprint. New York.
Marcuse, H. 1968. *Negations: Essays in Critical Theory*. Boston.
Marx, K. 1967. *Capital* 3 vols. International Publishers, New York.
Marx, K. [1852] 1963. *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*. International Publishers, New York.
Marx, K. 1972. *Theories of Surplus Value.* Vol.3. Lawrence & Wishart, London.
Marx, K. 1973. *Grundrisse*. Penguin Publishers, Harmondsworth.
McPherson, C.B. 1962. *The Political Theory of Possessive Individualism*. London.
Miliband, R. 1968. *The State in Capitalist Society*. London.
Newson, E. & J. Newson. 1970. *Four Years Old in an Urban Community*. Harmondsworth.
Ollman, B. 1971. *Alienation: Marks's Conception of Man in Capitalist Society*. London.
Ollman, B. 1973. Marksism and Political Science: A Prolegomenon to a Debate on Marks's Method. *Politics and Society* 3: 491-510.
Poulantzas, N. [1968] 1973. *Political Power and Social Class*. Trans. & Ed. T. O'Hagen. London.
Robson, B. 1969. *Urban Analysis: A Study in City Structure*. London.
Timms, D. 1971. *The Urban Mosaic: Towards a Theory of Residential Segregation*. London.